

ALDOUS HUXLEY • Ses Sese Karşı

İletişim Yayınları, 1992 (1 baskı)

Point Counter Point

© 1928 Aldous Huxley

Bu kitabın yayın hakları Aslı Karasuil Telif Hakları Ajansı aracılığıyla
Georges Borchardt Inc.'ten alınmıştır.

İletişim Yayınları 201 • Dünya Edebiyatı 33

ISBN-13: 978-975-470-176-0

© 2003 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1-7. BASKI 2003-2015, İstanbul

8. BASKI 2018, İstanbul

DIZI YAYIN YÖNETMENİ Murat Belge

KAPAK Suat Aysu

KAPAK RESMİ Vassili Vassilyeviç Kandinski,
“Karşıt Sesler”, 1924

UYGULAMA Hüsni Abbas

DÜZELTİ Fatih M. Öztan, Merve Öztürk

BASKI Usta Ofset Ambalaj ve Matbaacılık · SERTİFİKA NO. 36070
Maltepe Mahallesi, Davuşpaşa Caddesi, Güven İş Merkezi, No: 83,
B Blok, 2. Kat 382-383, Zeytinburnu 34010 İstanbul, Tel: 212.565 44 32

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devkaldırım Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

ALDOUS HUXLEY

Ses Sese Karşı

Point Counter Point

ÇEVİRİ VE ÖNSÖZ
Mina Urgan

ALDOUS LEONARD HUXLEY 26 Temmuz 1894'te İngiltere'de doğdu. Ailesinde çok sayıda bilim adamı ve sanatçı bulunuyordu. Eğitimine babasının botanik laboratuvarında başladı. 1911'de geçirdiği bir hastalık yüzünden iki-üç yıl kör oldu. Birinci Dünya Savaşı'na gönüllü olarak katılmak istedi ancak bir gözü yarı kör olduğu için kabul edilmedi. Bu dönemde Maria Nys ile tanıştı ve evlendi. Sağlığı düzelmeye başlayınca Balliol College'da İngiliz Edebiyatı okudu. Yayımlanmamış ilk romanını 17 yaşında bitirdi. Yayımlanan ilk romanı 1921'de yazdığı *Krom Sarısı* oldu. 1928'de ise *Ses Sese Karşı*'yı kaleme aldı. 1932'de çok ses getiren ve en ünlü distopya romanlarından biri olan *Cesur Yeni Dünya* yayımlandı. 1937'de eşi ve oğluyla birlikte Hollywood'a taşındı. Aynı sene *Ends and Means* (Sonlar ve Anlamlar) yayımlandı. 1938'de Jiddu Krishnamurti ile tanıştı ve bir süre sonra mistik felsefeyi ve olayları anlattığı *Kalıcı Felsefe*'yi yazdı. 1939 yılında yayımlanan *After Many a Summer* (Nice Yazdan Sonra) ile James Tait Black Memorial Prize ödülünü kazandı. Daha sonra senaryo yazarlığı yaptı. 1940'ta *Gurur ve Önyargı*'yı sinemaya uyarladı. *Cesur Yeni Dünya* ile sık sık karşılaştırılan 1984'ün yazarı George Orwell'e 1949'da bir mektup yazarak kitabı övdü. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika Birleşik Devletleri vatandaşlığına geçmek için başvuruda bulundu. Orduda yer almak istemediğini söylediği için başvurusu reddedildi, ancak ülkede yaşamaya devam etti. 1959'da Macmillan hükümeti tarafından verilmek istenen Knight Bachelor unvanını reddetti. 1941-1960 seneleri arasında Vedanta Society of Southern California tarafından yayımlanan *Vedanta and the West* dergisine makaleler yazdı. Görme problemi nedeniyle gördüğü tedavi yöntemi olan bates metodunu anlattığı *The Art of Seeing* (Görme Sanatı) 1942'de yayımlandı. 1954'te yayımlanan *Algı Kapıları* kitabında meskalin isimli uyuşturucu kullanımı sonucunda yaşadığı deneyimleri yazdı. 1959'da *Cesur Yeni Dünya* için American Academy of Arts and Letters ödülünü, 1963'de ise Royal Society of Literature tarafından verilen Companion of Literature ödülünü kazandı. 22 Kasım 1963'te gırtlak kanseri yüzünden hayatını kaybetti. *Ses Sese Karşı* isimli eseri 1968'de BBC'de dizi olarak yayımlandı. *Cesur Yeni Dünya* ise birçok kez film olarak uyarlandı. Çok sayıdaki kısa öyküleri, senaryoları, makalelerinin yanında *Antic Hay* (Antik Saman, 1923), *Those Barren Leaves* (Kuru Yapraklar, 1925), *Eyeless in Gaza* (Gazze'deki Kör, 1936), *Time Must Have a Stop* (Zamanın Bir Durağı Olmalı, 1944), *Maymun ve Öz* (1948), *The Genius and the Goddess* (Dahi ve Tanrıça, 1955), *Ada'nın* (1962) da aralarında bulunduğu birçok eseri vardır.

Birinci Bölüm

“Gecikmeyeceksin, değil mi?” Marjorie Carling’in sesinde kaygı vardı, yalvarmayı andıran birşeyler vardı.

Gecikeceğini bildiği için üzülen, kendini suçlu bilen Walter, “Hayır, gecikmem,” dedi. Marjorie’nin sesi sinirine dokunuyordu. Marjorie biraz yapmacık konuşurdu; kendi ne denli mutsuz olursa olsun, sesi gereğinden fazla kibardı.

“Gece yarısından sonraya kalma.” Marjorie, bir zamanlar akşamları onsuz sokağa çıkmadığını söyleyebilirdi Walter’e. Yapabilirdi bunu; ama yapamadı. Bunu anımsatmak, Marjorie’nin ilkelelerine aykırıydı. Walter’in sevgisini zorla elde etmek istemezdi.

“Saat birde diyelim, istersen. Bu çeşit toplantıları bilirsin.” Ne var ki, Marjorie o çeşit toplantıları bilmezdi aslında; bilmemesinin de bir nedeni vardı: Walter’in karısı olmadığı için, o toplantılara çağrılmazdı. Walter Bidlake ile yaşamak için kocasından ayrılmıştı. Hıristiyanlara özgü ahlâk kaygıları olan, kendini güçsüz bilen, ama eziyet etmekten biraz hoşlanan, karısından öç almak isteyen Carling; Marjorie’yi boşamaya yanaşmadı. Walter ile yaşamaya başlayalı iki yıl olmuştu; ancak iki yıl; ama Walter, daha şimdiden ondan soğumuştü; başkasını sevmeye başlamıştı. Walter’in sevgisiyle birlikte, Marjorie’nin işlediği günahı hafifletecek tek özür, çevresinden çektiği sıkıntıyı hafifletecek tek avuntu, yok olmaktadır artık. Üstelik de gebe kalmıştı Marjorie.

Üstüne düşmekle Walter'i ancak sinirlendireceğini, kendisinden büsbütün soğutacağını bildiği halde, "Yarımda," diye yalvardı. Susmak elinde değildi; onu fazla seviyor, ölesiye kıskanıyordu. Bu sözler, ilkelerine karşın, ağzından çıkıvermişti. İlkelerinin sayısını biraz azaltması, duyduklarını gereken güçle anlatması, kendisi için de, belki Walter için de daha hayırlı olurdu. Ne var ki, Marjorie, iyi yetiştirilmiş kendini sıkı sıkı denetlemeye alıştırmıştı. Ancak görgüsüz insanların hır çıkardığını bilirdi. İlkeleri yüzünden bundan fazlasını yapamazdı, "Yarımda, Walter," diye yalvarabilirdi ancak. Marjorie'nin bu zavallı heyecanı, Walter'e dokunmayacak, olsa olsa sinirini bozacaktı onun. Bunu biliyordu Marjorie, gene de dilini tutamadı.

"İdare edebilirsem, gelirim" (İşte, olan olmuştu. Walter'in fena halde öfkeleniği, sesinden belliydi.) "Ama söz veremem; o saatte mutlaka gelirim diye bekleme." Lucy Tantamount'un hayalini bir türlü içinden koparıp atamayan Walter, "Elbette yarımda gelemeceğim," diye düşünüyordu.

Beyaz kravatını yine düzeltti. Marjorie'nin yüzü, kendi yüzünün yanında, Walter'e bakıyordu aynadan. Solgun bir yüzdü bu; öyle zayıf bir yüzdü ki, tavana asılı elektrik lambasından aşağı doğru süzülen ışık, elmacık kemiklerinin altındaki çukurlarda gölgeler belirtiyordu. Gözlerinin çevresinde koyu koyu halkalar vardı. En iyi günlerinde bile biraz fazla uzun olan düz burnu, soğuk ve kasvetli bir çıkıntıydı sıska yüzünde. Çirkin, yorgun, hasta bir hali vardı Marjorie'nin. Altı ay sonra, çocuğu dünyaya gelecekti. İlk tek bir göze, sonra bir göze takımı, küçük bir doku torbası, bir çeşit solucan olan; derken solungaçlı bir balığa benzeyen bir şey, Marjorie'nin dölyatağında kumıldırıyordu –günün birinde bir insan olacaktı– dert çeken, haz duyan, seven, nefret eden, düşünen, anımsayan, hayal kuran, yetişkin bir insan olacaktı. Bedeninde bir tutam pelte olan bu nesne, bir tanrı uyduracak, tapacaktı bu tanrıya; bir çeşit balık olan bu nesne, yıldızlara bakacak, müzik dinleyecek, şiir okuyacaktı. Bir nesne, bir insan olacaktı; küçücük bir et parçası, bir insan bedeni, bir insan beyni olacaktı. İnsanı hayretler içinde bırakan bu yaratma süreci, gelişip duruyordu kadının içinde; ama ancak hastalığının ve yorgunluğunun farkındaydı Marjorie. Ona ka-

lırsa, bitkinlik, çirkinlik, geleceği için sürekli bir kaygı, kafasında bir dert, bedeninde bir rahatsızlıktan başka bir şey değildi bu giz. Gebeliğini ilk anladığı sıralarda, bedenen çekeceği acılardan, çevresinde güç duruma düşmekten ödü koptuğu halde, sevinmişti; daha doğrusu sevinmeye çalışmıştı. Bu çocuğun, Walter'le kendi arasında bir bağ olacağına inanıyordu (çünkü Walter, o sıralarda bile, Marjorie'den uzaklaşmaya başlamıştı). Walter'de yeni duygular uyandıracaktı çocuk; ve bu yeni duygular, sevgisindeki boşlukları dolduracaktı. Çekeceği acıdan korkuyordu Marjorie; önüne geçilemez güçlüklerden, sıkıntılardan korkuyordu. Ne var ki, bu acılar, bu güçlükler sayesinde, Walter'in sevgisi yenilenecek, güçlenecekse; katlanmaya değerdi bunlara. Gene de hoşnuttu Marjorie. İlk günler, böyle düşünmekle yanılmadığını da sandı. Bir çocuğu olacağını duyunca, Walter'in sevgisi canlandı. Marjorie, iki üç hafta mutlu oldu; çektiği acıya, rahatsızlığa katlandı. Sonra, bir gün içinde, her şey değişti: Walter o kadınla tanışmıştı. Lucy'nin peşinden koşmadığı zamanlar, Marjorie'ye düşkünmüş gibi davranabilmek için, elinden geleni yapıyordu hâlâ. Ama Marjorie, bu sevgide bir gazez olduğunu, Walter'in ancak bir görev duygusuyla sevecen ve ince davrandığını, anneye karşı böyle saygı göstermek zorunda kaldığı için çocuğa kin beslediğini seziyordu. Walter bu çocuğa kin duyduğu için, Marjorie de kin duymaya başladı karnındaki bebeğe. Artık mutluluğun örtbas edemediği korkular açığa çıktı; tüm benliğini doldurdu. Acı ve tedirginlik... İşte bunlardan başka bir şey yoktu gelecekte. Şimdi ise, çirkinlik, hastalık, yorgunluk vardı. Bu haliyle, sevgisi uğruna nasıl savaşabilirdi Marjorie?

Birdenbire sordu: “Beni seviyor musun Walter?”

Walter, kahverengi gözlerini kravattan bir an için ayırdı; ve ayınada, keskin bir dikkatle onu seyreden dertli elâ gözlerle baktı. Gü-lümsedi. Ama içinden, “Beni bir rahat bırakabilse,” diye düşünüyordu. Sanki öpüyormuş gibi, dudaklarını büzüp açtı. Ama Marjorie gülümsemedi. Yoğun bir kederle donan yüzü, gene dertliydi. Gözlerinde bir ışık titredi, kirpiklerinde yaşlar belirdi ansızın.

Walter'in sevgisini baskı altına alıp onu kızdırmamaya, onu istediğini yapmakta özgür bırakmaya yiğitçe karar verdiği halde, “Bu akşam burada benimle kalamaz mısın?” diye yalvardı.

Walter bu gözyaşlarını görünce, bu yakınan sesi duyunca, hem vicdan azabına, hem içermeye; hem öfkeye, hem acımaya, hem de utanmaya benzer bir heyecana kapıldı.

“Ama anlamıyor musun...” (İşte canı bunu söylemek istiyordu, yürekli olsaydı bunu söyleyecekti.) “... anlamıyor musun ki, bu iş eskisi gibi değil, eskisi gibi olamaz? Belki de doğruyu söylemek gerekirse, hiçbir zaman senin sandığın gibi olmadı bu iş –yani aramızdaki sevgi demek istiyorum–. Böyle bir sevgi sözde varmış gibi davrandım ama, aslında hiç de öyle değildi. Seninle dost olalım, arkadaş olalım. Senden hoşlanıyorum, sana çok düşkünüm. Ama ne olur, aşkınla böyle sınımsız sarma beni, aşkını zorla verme bana. Bilsen, âşık olmayan bir insan için, aşk ne feci bir şeydir; öyle kötü bir saldırı, öyle ağır bir hakarettir ki!”

Marjorie ağlıyordu. Yaşlar damla damla sızıyordu kapalı gözlerinden. Yüzü titriyor, can çekişircesine allak bullak oluyordu. Ona işkence eden de Walter'di. Walter kendinden nefret ediyordu. “Ama gözyaşlarıyla benden zorla birşeyler koparmasına neden meydan vereyim?” diye sordu kendi kendine; bunu sorarken Marjorie'den de nefret ediyordu. Marjorie'nin uzun burnundan bir damla yaş yuvarlandı. “Böyle şeyler yapmaya hakkı yok, bu kadar mantıksız olmaya hakkı yok. Neden aklımı başına toplamıyor?”

“Beni seviyor da ondan.”

“Ama ben onun sevgisini istemiyorum, istemiyorum.” Walter, öfkesinin gittikçe arttığını hissetti. Walter'i böyle sevmeye hakkı yoktu; hiç değilse şu sıralarda hakkı yoktu. “Bu bir şantaj,” diye kendi kendine tekrarlardı, “bir şantaj. Beni seviyor diye, vaktiyle ben de onu sevdim diye, bana şantaj yapmasına niçin boyun eğiyim? Zaten ben onu sevmiş miydim hiç? Gerçekten sevmiş miydim acaba?”

Marjorie bir mendil çıkardı, gözlerini silmeye başladı. Walter, bu iğrenç düşüncelerinden utandı. Ama Marjorie idi utanmasının nedeni. Marjorie'nin kabahatiydi bu. Kocasını hiç bırakmayacaktı. O zaman bir aşk serüveninden başka bir şey olmayacaktı aralarında. Öğleüstleri atölyemsi bir apartman katında buluşacaklardı. Romantik bir iş olacaktı bu.

“Ama benimle gelsin diye direnen ben değil miydim?”

“Öyle ama, onun da aklını başına toplayıp olmaz demesi gerekirdi. Bu işin hep böyle sürüp gidemeyeceğini anlaması gerekirdi.”

Ne çare ki, Walter’in istediğini yapmıştı Marjorie. Walter uğruna her şeyden vazgeçmiş, çevresinin gözünden düşmek sıkıntısına katlanmıştı. Al sana bir şantaj daha; Marjorie ona şantaj yapıyordu özverisiyle. Walter içerledi; çünkü Marjorie, kendine böyle kıymakla, Walter’in dürüstlüğüne ve onuruna sığınyordu.

“Ama onda dürüstlük ve onur diye bir şey olsa,” diye düşündü, “benim dürüstlüğüme ve onurumu sömürmezdi böyle.”

Bir de bebek durumu vardı.

“Bu bebeğin gelmesine nasıl da razı olabildi?”

Nefret ediyordu bu bebekten. Bu bebek yüzünden, anne olacak kadına karşı Walter’in sorumluluğu artıyor, bu durumda bir kadına eziyet ettiği için de suç u artıyordu. Gözyaşlarıyla ıslanan yüzünü silen Marjorie’ye baktı. Gebeliği onu öyle çirkinleştirmiş, öyle yaşlandırmıştı ki! Bu haliyle bir kadın ne bekleyebilirdi yani... “Ama, yok hayır, hayır!” Walter gözlerini kapadı; belli belirsiz, neredeyse ürperircesine, başını salladı. Bu aşağılık düşüncüyü örtbas etmeli, kovmalıydı.

“Nasıl olur da aklımdan böyle şeyler geçebilir?” diye sordu, kendi kendine.

Marjorie’nin gene, “Gitme,” dediğini duydu. Yayıık yayık konuşan bu kibar sesin tizliği, öyle sinirine dokunuyordu ki! “Rica ederim gitme, Walter!”

Marjorie’nin sesinde hıçkırıklar vardı. Al sana bir şantaj daha! Ah, nasıl bu kadar aşağılık olabilirdi Walter? Ama utandığı halde, hatta bir bakıma sırf utandığı için, azalacağına büsbütün yoğunlaşıyordu bu utanç verici duygular. Marjorie’den hoşlanmamasından sırf utandığı için, daha da az hoşlanıyordu ondan. Onun yüzünden, utanmak ve kendinden nefret etmek gibi acı duygulara kapıldığı için, daha da çok soğuyordu Marjorie’den. Ona kızdığına utanıyord u, utandıkça daha çok kızılıyordu.

“Ah, neden rahat bırakmaz beni?” Yoğun bir istekle, kıyasıyla istiyordu bunu; baskı altında tutulduğundan ötürü, büsbütün azan bir öfkeyle istiyordu bunu. Ne var ki bunu açıkça söylemek için gereken o kaba cesarett en yoksundu; Marjorie’ye acıyordu; ne

olursa olsun, sevgisi vardı ona; düpedüz, açıkça zalim olamıyordu; ancak güçsüzlüğünden ötürü, istemeye istemeye zalimdi.

“Beni neden rahat bırakmıyor?” Rahat bırakılsaydı, çok daha fazla sevecekti Marjorie’yi. Marjorie de daha mutlu olacaktı. Çok, ama çok daha mutlu olacaktı. Bunun hayrı dokunacaktı Marjorie’ye... Ama birdenbire, kendi ikiyüzlülüğünün farkına vardı Walter. “Öyle de olsa, ne diye beni bırakmıyor istediğimi yapayım?”

İsteddiği mi? İsteddiği Lucy Tantamount’du. Kendi aklını hiçe sayarak, tüm ülkelerine ve ilkelerine karşı koyarak, delice istiyordu Lucy’yi. Kendi isteklerine karşı koyarak –hatta Lucy’den hoşlanmadığı için– kendi duygularına karşı koyarak istiyordu Lucy’yi. Aslında nefret ediyordu ondan. Soylu bir amaç uğruna kötü araçlara başvurulabilir. Ama ya amaç da kötüyse, o zaman ne olur? Lucy yüzünden Marjorie’ye eziyet ediyordu –onu seven, onun uğruna güçlülük katlanan, mutsuz olan Marjorie’ye– eziyet ediyordu... Gelgelelim, Marjorie’nin mutsuzluğu da bir şantajdı.

Marjorie, “Bu akşam benimle kal,” diye yalvardı gene. Walter’in kafasının bir bölümü, bu yalvarmalara katılıyor, o toplantıya gitmekten vazgeçmesini, evde kalmasını istiyordu. Ama kafasının öteki bölümü daha ağır bastı. Marjorie’ye yalanlar, yarı yalan yarı doğru sözler söyledi. Bu yarı yalan yarı doğru sözler, su katılmamış düpedüz yalanlardan da beterdi; çünkü aslında haklı olmadığı halde, Walter’i haklı gösteren bir gerçek payı da vardı bunlarda.

Marjorie’ye sarıldı. Başlı başına bir yalancılıktı bu davranışı. Aklını başına toplasın diye bir çocuğu kandırırçasına, “Ama sevgilim,” diye direndi “gerçekten gitmeliyim. Babam da orada olacak.” Bu doğrudu. İhtiyar Bidlake, Tantamount’ların evinde verilen toplantılarda her zaman bulunurdu. “Onunla konuşmalıyım.” Ne olduğunu bildirmeden, sanki önemli bir şeymiş gibi, “İş konusunda,” diye ekledi. Ve bu büyümlü sözle, Marjorie ile kendi arasına, ancak erkekleri ilgilendiren sorunlardan yapılmış bir çeşit duman perdesi geriverdi. Ne var ki, “Bu duman sanki saydammış gibi, yalanım, gözle görülüyordur herhalde,” diye düşünüyordu.

“Onu başka bir zaman görsen olmaz mı?”

Walter başını sallayarak, “Bu önemli bir iş,” diye karşılık verdi. Birçok özürün, bir tek özür kadar inandırıcı olmadığını unutarak,

konuşmasını sürdürdü: “Üstelik, Lady Edward, sırf benim hatırım için, kitap yayımlayan bir Amerikalıyı çağırdı oraya. Bu adam işe yarayabilir; ne kadar bol para verdiklerini bilirsin onların.” Lady Edward, eğer Amerikalı memleketine dönmediyse –ne yazık ki, dönmüştü galiba– onu çağıracağı söylemişti aslında. Walter, konuşulan konuyla ilgisiz sözlerle duman perdesini kalınlaştırarak, “Aklın alamayacağı kadar çok para verirler,” dedi. “Yeryüzünde bir yazarın, gereğinden fazla para alabileceği tek yerdir orası.” Gülmeye çalıştı. “Burada bin sözcüğe karşılık iki gini verildiğine göre, biraz da gereğinden fazla para kazanmam hiç fena olmaz doğrusu.” Marjorie’ye daha sıkı sarıldı, onu öpmek için eğildi. Ama Marjorie yüzünü çevirdi. Walter, “Marjorie!” diye yalvardı, “ağlama, ne olur.” Kendini suçlu ve mutsuz hissediyordu. Ama niçin, Marjorie niçin onu bir türlü rahat bırakmıyordu?

Marjorie, “Ağlamıyorum,” dedi. Ne var ki, Walter’in dudağına değen yanağı ıslak ve soğuktu.

“Marjorie, eğer gitmemi istemiyorsan, gitmem.”

Marjorie, yüzünü gene yana çevirdi, “Gitmeni sahiden istiyorum,” dedi.

“Hayır, istemiyorsun, kalacağım.”

“Kalmamalısn.” Marjorie, Walter’e baktı; gülümsemeye çalıştı. “Sırf aptallığımdan bunlar. Babamı ve o Amerikalıyı kaçırmam, saçma bir iş olur.” Böyle bir kez daha söylenince, ayrıca boş ve anlamsız görünüyordu Walter’in ileri sürdüğü özürler. Walter’in yüzü bir çeşit tiksintiyle buruştu.

“Bekleyedursunlar,” dedi; sesinde öfke seziliyordu. Böylesine asılsız bahaneler uydurduğu için, kendi kendine kızıyordu. (Basit ve kaba gerçeği neden söyleyemiyordu dobra dobra? Her şeyi nasıl olsa biliyordu Marjorie.) Bu bahaneleri tekrarladığı için, Marjorie’ye de kızıyordu. Bunların hemen unutulup yok olmalarını, hiç söylenmemiş olmalarını istiyordu.

“Hayır, hayır; ille istiyorum, gitmelisin. Ben aptallık ettim, o kadar. Özür dilerim.”

Önce Walter, Marjorie’ye karşı koydu; gitmeyeceğini, kalmak istediğini söyledi. Kalma tehlikesi olmadığına göre, böyle direnebilirdi artık. Walter’in gitmesi konusunda kararlıydı Marjorie. Wal-